

stojnega mesta, na današnjem Trgu revolucije na desnem bregu Drave, s starim dravskim cestnim mostom v ozadju. Resnično, *chapeau!*

V knjigi ne manjka niti tehničnih podrobnosti niti pomembnosti, tako v zvezi z nepremično (na primer, na str. 14, spodnja slika – delno minirani borovniški viadukt, aprila 1941; na str. 16, spodnja slika – porušeni stari dravski cestni most, aprila 1941; na str. 80 *sq.* – porušeni kandijski železniški most v Novem mestu, 16. septembra 1943 *itd.*) kot s premično kulturno dediščino (da posebno ne omenim najrazličnejše vojne tehnike, naj se osredotočim na izvrstno fotografijo Franja Veselka, ki kaže pogovor zavezniškega pilota s partizani na zasilnem letališču "Griblje pri Črnomlju": v resnici gre za Otoško polje pri Gradcu, fotografija ameriškega transportnega letala *Douglas C-47 Skytrain*, v mediteranskih maskirnih barvah *Royal Air Force – RAF*, pa je eno izmed koristnih izhodišč za prezentacijo *in situ* ohranjenega enega izmed teh zavezniških letal na prostoru otoškega partizanskega letališča, sicer kulturnega spomenika, vrednega uvrstitve med spomenike državnega pomena!).

Karkoli spodbudnega lahko še o tej izjemni monografiji zapišem, vendar to ni potrebno, saj fotografije govorijo same, vsaka zase: ostajajo kot izziv preučevanja vseh mogočih detajlov in dodatnih izpovednosti ter obstajajo kot neizbrisen dokument nekega velikega – krvavega, krutega in vendar bleščečega obdobja narodove zgodovine. V tem boju za svobodo je v monografiji še posebno dostojno predstavljen prav delež okupirane Primorske.

Davorin Vuga

Jure Gombač: ESULI ALI OPTANTI? ZGODOVINSKI PRIMER V LUČI SODOBNE TEORIJE. Zbirka Migracije 6. Ljubljana, Založba ZRC, Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU, 2005, 152 str.

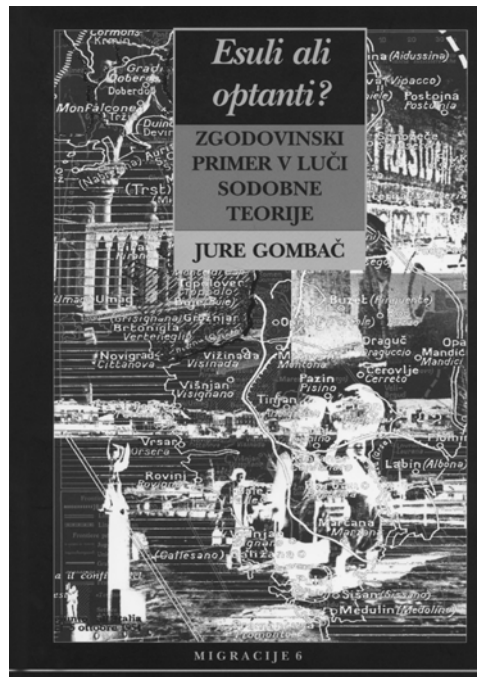
Uvodoma je potrebno povedati, da je pričujoča znanstvena monografija – za tisk prirejena doktorska disertacija – rezultat večletnih raziskav medetičnih stanj na teritoriju slovenske Istre in zamejstva, ki jih je avtor kot mladi raziskovalec opravil na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Oddelku za zgodovino Univerze v Trstu in na Znanstvenoraziskovalnem središču Republike Slovenije v Kopru.

Osrednji problem, s katerim se ukvarja dr. Jure Gombač v svoji študiji, je raziskava migracijskih valov iz koprskega okraja v Italijo med letoma 1954 in 1957. To je bil zadnji, pa tudi najmočnejši izselitveni tok iz istrskega etnično mešanega prostora po drugi svetovni vojni, spodbujen s podpisom Londonskega memoranduma v začetku oktobra 1954.

Naj spomnimo, da so najrazličnejše migracije prebivalstva že od nekdaj pomenile eno glavnih gibal, ki so te kraje povezale z ostalim svetom. Ljudje so se premikali, odhajali, se vračali, se spreminjali in mešali med seboj. Selitveni tokovi po kopnem in morju so potekali v najrazličnejših smereh ter se vračali z drobcu drugačnih kultur, religij, političnih, pravnih in ekonomskih sistemov. Vplivi so izmenično bogatili in siromašili prostor ter k premikanju ali ostajanju spodbujali nove in nove ljudi. V 19. stoletju, potem ko so se pojavila močna nacionalna gibanja, poudarja dr. Jure Gombač, so državne meje postale najpomembnejše orodje v rokah politike, njihova širitev pa eden temeljev novega, nacionalnega mita. Spretna diplomatska politika je Kraljevini Italiji omogočila,

da se je na račun razpada Avstro-Ogrske razširila daleč v Istro in Dalmacijo ter tako uresničila sanje vsem tam živečim še "neodrešenim" Italijanom po združitvi z matico. Nadaljnja krepitev nacionalnega mita se je sprevrgla v fašistično ideologijo, ki je sovražnike enotne (italijanske) države videla predvsem v novih manjšinah (Slovenci in Hrvati). Takšna pot je pripeljala do sovraštva med narodi na tem prostoru, ki ga je druga svetovna vojna še bolj zaostрила.

Po vojni so se migracijski tokovi obrnili. Začel se je množični odhod Italijanov iz ozemelj, ki jih je zasedla jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska. Najprej iz Zadra in Reke, po podpisu mirovne pogodbe v Parizu februarja 1947 pa še iz Pulja in drugih istrskih mest ter podeželja (skoraj 29.000 prebivalcev). Iz te splošne takratne slike izstopa prebivalstvo na severozahodu istrskega polotoka, tj. v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je spadalo pod vojaško upravo jugoslovanske armade (VUJA). Tam do množične izselitve ni prišlo; Italijani, Slovenci in Hrvati so še naprej živeli skupaj, čeprav ne gre prezreti, kot opozarja avtor, da je med temi nacionalnimi skupinami zeval prepad, ki so ga poglobljali tako spomini na fašizem, kot tudi ekonomski ukrepi jugoslovanskih oblasti, italijanska zunanja politika, hladna vojna, pa tudi težko gospodarsko stanje, povzročeno z nenadno odrezanostjo od tradicionalnih središč; skratka cela paleta političnih, ekonomskih, socialnih in drugih

pritisikov. Napetost se je skušalo rešiti s pomočjo Londonske spomenice o soglasju med vladami Italije, Velike Britanije, ZDA in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju 5. oktobra 1954, ki je cono A STO s Trstom dodelila Italiji, cono B z okrajema Koper in Buje pa Jugoslaviji; odtlej je postalo vsakomur jasno, da je Istra za Italijo izgubljena. Tako določitev in postavitve nove – odtlej državne meje, ni umirila napetosti. Prej nasprotno, povzročila je še zadnji in hkrati tudi najmočnejši izselitveni tok iz istrskega etnično mešanega prostora na Zahod po drugi svetovni vojni. Kajti z določitvijo meje je bila hkrati dana tudi možnost "optiranja". To je pomenilo, da so vsi ljudje iz bivšega STO lahko izbirali, v kateri državi želijo nadaljevati svoje življenje. In dovršen del populacije, ki se je znašla na jugoslovanski strani, je izkoristila dano pravico ter zapustila svoje domove in se za 'vedno' preselila v Italijo. Tak zgoščen odliv prebivalstva med letoma 1954 in 1957 ni povzročil le hudih problemov pri pomoči ljudem, preseljenih na drugo stran meje, ampak je spremenil tudi tržaško družbo, ki se je takrat nahajala v globoki družbeni krizi. Istočasno pa so praznino na Koprskem, ki je ostala za preseljenimi Italijani in mnogimi Slovenci, načrtno napolnili s tokom ljudi pretežno iz notranjosti Slovenije, kar je popolnoma spremenilo etnično, kulturno in socialno sliko ozemlja slovenske Istre.

Kot uvodoma rečeno, se je dr. Jure Gombač prvenstveno usmeril v temeljito raziskavo zadnjega velikega vala izseljencev iz Okraja Koper. Seveda ne gre prezreti, da gre za izjemno aktualno in občutljivo (politično) temo, ki je predmet znanstvene obravnave tudi na drugi strani meje. Temu pritrjuje že sama raba treh imen za "izseljence" iz Istre, ki so odšli prek meje na italijansko stran: pravna terminologija jih je imenovala "optanti", saj so lahko po osmem členu Londonskega memoranduma še tri leta po njegovi uveljavitvi optirali, izbirali med jugoslovanskim ali italijanskim državljanstvom; nova (jugoslovanska) oblast jih je imela za "begunce", katerih motiv za izselitev naj bi se skrival v njihovem odklanjanju nove (socialistične) družbene ureditve; italijanska stran pa jih je razglasila za "pregnance" – *esule* in iz t.i. *velikega eksodusa* gradila politični kapital, tako v svoji notranji kot zunanji politiki. Tudi različne raziskave so ta premik prebivalstva enkrat označevale kot prostovoljno optiranje, drugič kot prisilno migracijo, "etnično čiščenje" in celo "genocid". Vse pa se strinjajo, da gre pri tem dogajanju za kompleksen problem, pri katerem je treba biti previden že pri samem poimenovanju.

V želji, da bi se izognil pa tudi presegele ustaljene in največkrat subjektivne (politično motivirane) poglede in ocene na pričujoči selitveni proces, se je dr. Jure Gombač lotil dane problematike na izviren način, tj. z uporabo tako sociološkega kot zgodovinskega metodološkega instrumentarija. Resda avtor problematiko razvija večinoma na teoretski ravni, vendar se pri tem nenehno opira na empirične podatke in analize. Svoj raziskovalni pristop je utemeljil z dejstvom, da se omenjenega migracijskega fenomena ne da objektivno ovrednotiti brez širše, na zgodovinskih virih temelječe raziskave dogajanja v prostoru in času, pa tudi ne brez upoštevanja

sodobnih teorij mednarodnih migracij, brez primerjav s podobnimi migracijami po svetu, kot tudi ne brez moderne računalniške tehnologije, ki šele omogoča natančnejšo obdelavo večjih količin podatkov. Že na tem mestu lahko zapišemo, da je navedeno bistveno pripomoglo, da se je avtor dokopal do objektivnejših odgovorov na mnoga porajajoča vprašanja, kot so: zakaj je prišlo do množične selitve, kaj je odločilno vplivalo na odločitev posameznika, da se izseli, kako je potekala izselitev, in ne nazadnje, o kakšnem tipu migracije lahko sploh govorimo.

Monografija je metodološko in vsebinsko razdeljena na teoretični in empirični del. V prvem delu (*Teorije mednarodnih migracij*) so postavljena temeljna teoretična izhodišča za preučevanje migracij, ki so istočasno lahko prostovoljne kot tudi prisilne. Kritično soočanje sodobnih teorij mednarodnih migracij je potrdilo avtorjevo hipotezo, da je teorija migracijskega sistema še najbolj uporabna in prepričljiva za razumevanje obravnavanega selitvena procesa, saj upošteva vrsto ključnih dejavnikov, kot so: odločanje in motivacija, ki silita posameznika k selitvi; odločanje in strategije gospodinjstev; razlike med krajem izvora in krajem odhoda; stanje migrantskih mrež in institucij; nadalje migracijski režim, ki vsebuje nacionalno in mednarodno zakonodajo, institucije in politike, ki se ukvarjajo s tokovi migrantov; v ta okvir sodi nenazadnje tudi državni nadzor nad izseljevanjem lastnih državljanov, sprejem izseljencev, politika integracije in asimilacije. Hkrati ne gre zanemariti medsebojne soodvisnosti migracij in makropolitичne ekonomije kot tudi posledic vključevanja perifernih družb v globalni kapitalizem in s tem širitve tržnega gospodarstva po svetu.

Drugi, empirični del (*Migracija: iz teorije v prakso; Proces izseljevanja*) temelji na podrobnem popisu osebnih podatkov vseh ljudi iz okraja Koper, tj. slovenskega dela cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, ki jim je Londonski memorandum (6. oktobra 1954) dal možnost optiranja. S pomočjo popisa arhivskih podatkov in dokumentacije o migrantih, ki ga je opravil v Pokrajinskem arhivu v Kopru ter njihove statistične obdelave, se je dr. Jure Gombač dokopal do relevantne informacijske baze, njene dele pa smiselno združil pod več skupnih imenovalcev. S tem, ko je postavil v središče svoje raziskave konkretnega izseljenca, je prišel do dragocenih odgovorov na vrsto pomembnih vprašanj: kdo so bili ti izseljenci, kakšne narodnosti, politične prepričanosti, spola, starosti in poklica, kakšen je bil njihov socialni položaj, premoženjsko stanje, kdaj in od kod ter zakaj so odšli.

Opravljena empirična raziskava je pritrčila teoretično zastavljeni teoriji migracijskega sistema, saj je prišlo do sprožitve migracijske krize in posledično tudi do vala migracije 10.156 ljudi zaradi delovanja množstva različnih elementov, ki so botrovali odločitvi posameznika ali družine za preselitev.

Povedano konkretno, opravljena raziskava ne pritrjuje splošeni stereotipni oceni, da je do migracijskega vala prišlo zgolj zaradi stopnjevanega pritiska na pripadnike italijanske nacionalne skupnosti, saj – kot ugotavlja avtor – za oblastne

organe ni bil narodnostni kriterij (Italijan ali Slovenec) tisti, ki je odločal, kdo je in kdo ni "naš", temveč je to bilo predvsem odvisno od pripravljenosti posameznika za sodelovanje ali nesodelovanje z novo oblastno strukturo.

Prid tej trditvi govori dejstvo, da je bilo med odhajajočimi iz okraja Koper 7.026 Italijanov, 2.992 Slovencev ter 138 Hrvatov. Opravljena analiza tudi potrjuje, da je bilo razlogov za odhod več, saj je potrebno imeti pred očmi tudi takratno zapleteno družbeno klimo, obremenjeno z nakopičenimi povojnimi problemi, predvsem ekonomske narave (brezposelnost, brezperspektivnost), pritiski iz Italije ter odporom do ekonomskih ukrepov nove oblasti, predvsem pri tukaj živečem italijanskem prebivalstvu.

Če strnemo; dr. Jure Gombač se je v iskanju čim bolj relevantnih odgovorov na zastavljena vprašanja oprl na dognanja sociološke in zgodovinske stroke, še posebej na sodobne teorije o nacionalnih napetostih, totalitarizmih, ideologijah, migracijah ter na statistične in komparativne metode. Pri predstavljanju problematike je avtor demonstriral sposobnost kritičnega presojanja teoretičnih modelov in njihove uporabe, še zlasti pa je dragocen njegov občutek za vpeljevanje teorije v konkretno problematiko. Šele takšen izviren, kompleksen pristop ponuja objektivnejšo oceno tega izjemno zapletenega selitvenega procesa. Hkrati pa je vrednost pričujočega dela tudi v tem, da lahko služi kot vzorčni primer za sodobni, mednarodno primerljiv znanstveni pristop k obravnavanju tistih zapletenih sodobnih družbenih problemov, ki so stigmatizirani bodisi s čustvenimi naboji bodisi z dnevno politiko.

Avgust Lešnik

Marco Fossati: TERORIZEM IN TERORISTI.

Ljubljana, Založba Sophia, 2005, vi + 224 str.

Obravnavano delo, prek izbranih besedil iz najrazličnejših dob in izhodišč, spregovori o terorizmu, pri čemer je opazna težnja čim bolj kompleksnega pristopa k pojavi, ki je za naš čas tako pomemben, še posebej zaradi tega, ker se redno dogaja, da so tovrstne sodbe v sredstvih javnega obveščanja, ki bistveno vplivajo na javno mnenje kar najširšega kroga ljudi, izjemno površne. Avtor Marco Fossati je profesor zgodovine in filozofije na liceju Berchet v Milanu, obenem pa tudi avtor in soavtor več učbenikov in knjig. Objavlja tudi časopisne članke, predvsem o terorizmu, palestinsko-izraelskem konfliktu in religijskem fundamentalizmu.

V uvodnem delu knjige poskuša Fossati podati definicijo terorizma in zgodovino besede ter pojma, ki stoji za njo. Izraz terorizem je nastal med francosko revolucijo,